

חכם הרזים כהלכתו

חכם הרזים כהלכתו

בו יבואר גדרי ברכת חכם הרזים עפ"י המתבאר מדברי הגמ'
והפוסקים

ובסופו יבואר ג"כ האם היה אפשר לברך ברכת חכם הרזים בעצרת הרבבות שהתקיימה בשערי ירושלים עיה"ק
תובב"א ביום א' לסדר ויקרא ל' אדר א' התשע"ד

נכתב בעזה"י ע"י

יוסף זונדל בן אאמו"ר הגאון רבי יצחק זללה"ה זילבר

פה בארה"ק

אב התשע"ד ערב שנת השמיטה

הערות והארות יתקבלו בברכה

בכתובת דוא"ל

nhftkhgec@gmail.com

[המייל כשר דרך חברת נתיב]

ולכתוב ולציין בראש הדברים "עבור ברכת חכם הרזים כהלכתו"

במקום הקדמה

ביום א' לסדר ויקרא ל' אדר א' התשע"ד התקיימה עצרת התעוררות ומחאה אדירה בשערי ירושלים עיה"ק תובב"א בהוראת ובראשות גדולי ישראל ובראשם רשכבה"ג מרן רבינו הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטינמן שליט"א על גזירת הגיוס שזוממים ראשי שלטון הרשע בארה"ק לגייס את בחורי הישיבות לצבא ר"ל.

והנה לפני העצרת כונתה עצרת זו בפומא דאינשי "עצרת המליון" ועל סמך זה התעוררו רבים שישנה הזדמנות נדירה לקיים את הדינא דגמ' שנפסקה בשו"ע סי' רכ"ד ס"ה שהרואה שישים ריבוא מישראל ביחד מברך ברוך אתה ה' אמ"ה חכם הרזים. וחשבו רבים שמכיון שצפויים להשתתף בעצרת מליון ק"ו שיהיו 600.000 שהוא שישים ריבוא.

ואכן בסוף העצרת הכריזו ברמקול שכעת יברכו את הברכה הנדירה "חכם הרזים" והש"ץ התחיל לברך את הברכה ורבים אחריו בירכו את הברכה הנדירה הזו בשם ומלכות.

והנה גאון ישראל ותפארתו מרן רבינו הגראי"ל שטינמן שליט"א אשר הטריח א"ע למעמד נורא ונשגב זה לא בירך ברכה זו ואמר לפני העצרת שלא יברך אעפ"י שאמרו לו שלהערכת המשטרה ישתתפו למעלה משישים ריבוא ואמר מרן שליט"א מי אמר שאפשר לסמוך עליהם. [כ"ז שמעתי מנכדו שליט"א ששמע מפיו].

ומכל הנ"ל התעוררתי לברר את פרטי הלכה זו של ברכת חכם הרזים והעלתי את מסקנת הדברים בקונטרס "חכם הרזים כהלכתו" ומתוכו ג"כ מתבאר מדוע דברי רבינו הגראי"ל שליט"א שנמנע מלברך פשוטים הם. והנה אעפ"י שקטונתי מלבאר את דעתו הרמה. מ"מ כיון שרבים וטובים נכשלו בברכה לבטלה אשר לדעת המ"א הוא איסור דאורייתא וגם להחזו"א דפליג עליה וס"ל שהוא דרבנן מ"מ הוא דרבנן חמור מאוד עד כדי שהרמב"ם בכדי להדגיש את חומרת העניין השווה להנשבע לשקר. ומכיון שדברים אלו יכולים להשתרש בציבור שאפשר לסמוך על הערכות המשטרה וכדו'. לכן אנסה לבאר במקצת את דעת מרן שליט"א עד כמה שידי יד כהה מגעת מדוע היה צריך להימנע מברכה זו בעצרת ¹.

וחילקתי את הקונטרס הזה אשר לפניכם "חכם הרזים כהלכתו" לב' פרקים.

פרק א': ידון בגדרים ההלכתיים של ברכה זו במידה ואכן יש ס' ריבוא. מי מצטרף למניין הס' ריבוא והאם יש לראות את כל הס' ריבוא והאם בראיה אחת או שמספיק לראות רק קצת ועוד נידונים

---

¹ **וכאן המקום להעיר שבארועים מעין אלו אשר מצויים בהם רבבות בנ"א אין מן הראוי להש"ץ לברך ברכה זו לפני שמבררים שכן היא דעת כל גדולי התורה וישנם אנשים רבים אשר אילו היו יודעים שיש עכ"פ נידון בדבר או שהיו יודעים שמרן רבינו הגראי"ל שטינמן שליט"א נמנע מלברך לא היו מברכים. ועכ"פ היו צריכים להכריז לפני הברכה שאי"ז מוסכם ולא להטעות את הציבור כאילו הוא דבר פשוט שאין בו מקום כלל לדיון ואכמ"ל.**

שהתעוררו בעניין זה. [ולע"ע לא כתבתי על הדברים שאינם נוגעים למעשה וכגון על שיטת הרמב"ם שמברכין ברכה זו רק בא"י או מדוע אין מברכין בזמנינו את ברכת חכם הרזים על חכם גדול בדורו].

ופרק ב': ידון במישור המעשי והפרקטי לגבי כמות האנשים שהיו בעצרת. וע"י יבין וידע הקורא היאך כח הדמיון מפעפע בלב רבים עד כדי שמחמתו השתכנעו רבים שלבטח היו 600.000 במעמד זה אעפ"י שהוא רחוק מאוד מכך כפי שתחזינה עיני הקורא מישרים. ועל סמך זה בירכו ברכה לבטלה. [והרבה אנשים משוכנעים שהיו אפי' ויותר מס' ריבוא מחמת העיתונים שהיה עניין להגדיל את מס' כמות המשתתפים בכדי להראות שהיו כ"כ הרבה אנשים בכנס והגדילו לעשות שכתבו שהיו 800.000 איש בעצרת זו שהינו מספר דמיוני ומגוחך לחלוטין כפי אשר שתחזינה עיני הקורא מישרים אמנם כלפי העיתונים לא הייתי בא בכתובים דדבר ידוע הוא שהעיתונים דרכם להגזים ולהפריז על המדה בכל דבר אך כשהדבר נוגע גבי ברכה חמור הדבר].

אך רבינו הגדול גאון ישראל ותפארתו מרן הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטינמן שליט"א נמנע ולא בירך ברכה זו וכו"ל.

והנה באמת היה מקום לפקפק טובא בכל הוצאת קונטרס זה לאור דמה תועלת תצמח מהידיעה שרבים בירכו ברכה לבטלה [אם כי היו רבים שנמנעו מלברך]. אך אין זו טענה דהרי אפשר שיהיו עוד כמה מעמדים כאלו [יה"ר שהם יהיו אך ורק בנסיבות משמחות] ויכולים רבים וטובים לטעות שוב באותה טעות שטעו בפעם זו. ולכן איכא תועלת רבתא מאוד בקונטרס זה אם על ידה ימנע אפי' ספק ברכה לבטלה ואפי' מאדם אחד.

וזאת למודעי שמטרת הספר היא לעורר את לב המעיין ואין לסמוך עליו למעשה.

ויה"ר שלא אכשל בדבר הלכה ושנזכה לביטול גזירת הגיוס ושאר גזירות רעות ולביאת משיח צדקנו ולבנין ביהמ"ק בב"א.

וע"ז באעה"ח בה' אב התשע"ד

יוסף זונדל זילבר

פה בארה"ק

תוכן הענינים

פרק א'

- א [מקור הדין דברכת חכם הרזים מגמ' רמב"ם וטושו"ע. [עמ' ט'.]
- ב [האם מצטרפין לשיעור הס' ריבוא נשים שוטים וקטנים ואנשים שאינם שומרי תורה ומצוות. [עמ' י'.]
- ג [במקור דברי הפוסקים שכתבו הרואה ס' ריבוא מישראל "ביחד" אעפ"י שביחד אינו כתוב בגמ'. [עמ' טו].]
- ד [כשרואה ס' ריבוא שנזדמנו למקו"א במקרה ולא הגיעו לאותה מטרה האם יש לברך חכם הרזים. [טז].]
- ה [במה שכתבו הראשונים והשו"ע שמברכין חכם הרזים כשרואין את הס' ריבוא "ביחד" מה הפי' ביחד. והנפק"מ לדינא. [שם].]
- ו [מסקנא דמילתא [עמ' כה].]

פרק ב'

- א [האם אפשר לסמוך על אומדנא. בכדי לדעת אם יש ס' ריבוא ואת"ל שכן מה הם גדרי אומדנא. [עמ' כז].]
- ב [בו יבואר מדוע לא מסתברא שהיה ס' ריבוא בעצרת הרבבות שהתקיימה בר"ח אד"ב התשע"ד בשערי ירושלים עיה"ק תובב"א. ובו יבואר גם מדוע א"א לסמוך על הערכות העיתונים והמשטרה וכדו'. [עמ' כח].]
- ג [עוד סברא מדוע לא מסתברא שהיו בעצרת ס' ריבוא. [עמ' ל].]
- ד [מסקנא דמילתא [שם].]

חכם הרזים כהלכתו

פרק א'

[א] מקור הדין דברכת חכם הרזים מגמ' רמב"ם וטושו"ע.

איתא בגמ' ברכות נ"ח א' א"ר המנונא הרוואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים [ופרש"י חכם הרזים. היודע מה שבלב כל אל]. ת"ר הרוואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין דעתם דומה זל"ז ואין פרצופיהן דומין זל"ז. תנא אין אוכלוסא פחותה משישים ריבוא. והכי איפסיקא ברמב"ם פ"י מהל' ברכות הי"א ובטור סי' רכ"ד.

וכן כתב השו"ע [בסי' רכ"ד ס"ה] "הרוואה שישים ריבוא מישראל ביחד ² מברך ברוך אתה ה' אמ"ה חכם הרזים".

² וכשיש ספק האם יש ס' ריבוא מסתברא דיכול ואפשר דגם ראוי לברך בלא שם ומלכות "ברוך חכם הרזים". ואעפ"י שאמרו בגמ' דכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה והכי איפסיקא בשו"ע סי' רי"ד ס"א. מ"מ מצינו בהל' ברכת הנסים ס"ט במח' שנחלקו קמאי דכתב השו"ע לברך ברכת הגומל בלא שם ומלכות. וכן בסי' רי"ט ס"ג וס"ט. וכן מצינו ברמ"א סי' רכ"ה גבי ברכת ברוך שפטרני שטוב לברך בלא שם ומלכות. ובהל' ברכת הראיה מצינו במ"ב פעמים רבות שכתב לברך בלא שם ומלכות.

ומצינו עוד כמה ברכות שמברכין בלא שם ומלכות ונראה דב' חלוקות איכא בדבר. [א] הברכות שהם מדינא דגמ' ויש ספק אם נתחייב בהן.

[ב] הברכות שלא נזכרו בגמ' אלא הוזכרו בירושלמי או במדרש או בדברי הגאונים. דהכריעו הפוסקים שיש לברך בלא שם ומלכות למעט מקרים שכלל אין מברכין ברכה זו [וכדוגמת ברכת הכהן בפדיוה"ב עי' טור] ולמעט מקרים עוד יותר נדירים שהכריעו לברך בשם ומלכות [וכדוגמת ברכה על הדלקת נ"ח בביהכ"נ אעפ"י שאין לו מקור כלל בדברי התלמוד].

ועתה אפרט בעזה"י את ב' החלוקות הנ"ל. [א] בברכת הגומל ובברכת הראיה הנ"ל אלו ברכות שהוזכרו בגמ' ואיכא ספק אם נתחייב בהם מחמת מח' הפוסקים או שאר ספקות בכגון דא הכריע המ"ב לברך בלא שם ומלכות

[ב] ברכות שלא הוזכרו בגמ' אלא בירושלמי או במדרש או בדברי הגאונים. וכגון ברכת ברוך שפטרני הנ"ל דמברכין אותה בלא שם ומלכות דמקור הברכה אינו בגמ' אלא במדרש [ואמנם עי"ש במ"ב בשם הגר"א דיש לברך וסיים המ"ב דהמברך לא הפסיד].

חתימת בורא נפשות בשם מקורה בירושלמי והכריע השו"ע לחתום בלא שם. באהע"ז סי' ס"ג ברכת הבתולים כתב הב"ח והובא בב"ש דמברכין אותה בלא שם ומלכות

חכם הרזים כהלכתו

[ב] האם מצטרפין לשיעור הס' ריבוא נשים שוטים וקטנים ואנשים שאינם שומרי תורה ומצוות.

דהנה המהרש"א כתב בביאור ברכת חכם הרזים שנאמרת דוקא כשיש ס' ריבוא. שהוא כמו במתן תורה שהיו ס' ריבוא וכשם ששם הס' ריבוא היו כדי להיות התורה כלולה מכל דעה וחכמה ע"ש. [וכע"ז ברמב"ן וברא"ה].

שכתב השו"ע בסי' ר"ז "שיחתום כך ברוך חי העולמים" וביאר שם המ"ב בסק"ה שכיון שנחלקו הפוסקים אם חותמים בשם או לא לכן טוב שיחתום אבל בלא שם. עכת"ד. חזינן דלא אמרינן שיברך ברוך אתה חי העולמים או ברוך אתה השם חי העולמים. וכן חזינן ממנהג כל ישראל שנהגו בברכת ברוך שפטרני לומר ברוך שפטרני וכו'. ועי' מ"ב רצ"ט סקל"ד שכתב גבי הרוצה לעשות מלאכה במוצ"ש קודם שיבדיל בתפלה דאומר המבדיל וכתב המ"ב "בלבוש איתא אומר ברוך המבדיל בין הקודש ובין החול ומ"מ אינו נקרא זה ברכה כיון שאין אומר בה שם ומלכות" ומכל אלו הברכות [ברוך חי העולמים וברוך שפטרני וברוך המבדיל] אינו ראייה ברורה כ"כ כיון דאין להם מקור בגמ' דברוך חי העולמים הוא בירושלמי וברוך שפטרני הוא במדרש וברוך המבדיל אמנם מקורו בגמ' אבל התם ס"ל להפוסקים דכן הוא תקנ"ח דלא תיקנו שיאמר בשם ומלכות. אבל אעפ"כ מדחזינן דהפוסקים רצו לצאת יד"ח ברכות אלו וכתבוהו בלשון ברוך חי העולמים ולא בנוסח אחר **מסתברא דה"ה גבי ברכת חכם הרזים שכשיש ספק מברכין בלא שם ומלכות "ברוך חכם הרזים".**

וכתב דכן דעת המהרש"ל. וברכת הבתולים כתב הרא"ש דאפשר שהיא מתקנת הגאונים [אמנם מדברי הב"ח נראה דמעיקרא כך תיקנוה ולא שיש פשרה דמברכין בלא שם ומלכות].

שם בסו"ס קס"ט בסדר חליצה סנ"ז כתב השו"ע "וכשיעמדו יאמר הרב בא"י אמ"ה אקב"ו במצות וחוקים של אברהם אבינו" ויש לאומרו בלא הזכרת שם ומלכות" וגם ברכה זו אין לה מקור בגמ'.

ואיך שלא יהיה אי"ז נפק"מ מה מקור הברכה האם מהגמ' או לא אבל סו"ס מה הרויח בזה שיאמר בלא שם ומלכות הא כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה. ושמא תאמר דסו"ס עדיין שבח והודאה לבו"ע יש כאן.

י"ל דא"כ אמאי בשאר ספקות כגון בברכת הנהנין ובברכת המצוות כשיש ספק לא כתוב בשום מקום לברך בלא שם ומלכות. וצ"ע. אבל בברכת הראיה כיון דסתם המ"ב פעמים רבות בספקות שיש לברך בלא שם ומלכות **לכן פשיטא שגם ברכת חכם הרזים שהוא כשאר ברכות הראיה בכה"ג שיש ספק יש לברך בלא שם ומלכות "ברוך חכם הרזים".**

וראיתי באיזה ספר אחד שדן בכל הברכות שכתבו הפוסקים לברך בלא שם ומלכות היאך נוסח הברכה [וכגון במשנה הבריות] האם יאמר "ברוך משנה הבריות" או "ברוך אתה מלך העולם משנה הבריות" או שיאמר בהאי לישנא "ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם משנה הבריות" ופילפל בזה מכמה וכמה פנים. אבל פשיטא דלמעשה יש לנהוג לברך "ברוך משנה הבריות" [וכן בשאר ברכות שכתבו הפוסקים שמברכין אותם בלא שם ומלכות] דכן מוכח מברכת בורא נפשות

חכם הרזים כהלכתו

דעת מ"מ ³ יש שבח להקב"ה שיודע מחשבות של כ"כ הרבה בנ"א.

איברא דבכו"ז מסתפקנא בתינוקות בני יומן האם יוכלו להצטרף למניין הס' ריבוא דלכאורה אין להם מחשבות כלל דהרי אינם יודעים כלום ועל מה יחשבו ומה שבח יש בזה להקב"ה אך אולי כן חושבים וצ"ע.

ולפי"ז יש שהעירו שלברכת חכם הרזים אין לצרף נשים שהרי הם לא היו כלולים בשישים ריבוא.

ויש לדחות דליכא למימר הכי דא"ה לא יוכלו להצטרף למניין הס' ריבוא גברים עד גיל עשרים ומגיל שישים ומעלה שהם גם לא היו כלולים במניין הס' ריבוא שהיו במעמד הר סיני כמשאחז"ל. וזה ודאי אינו נכון דלא פלוג רבנן ומסתימת דברי הגמ' משמע שכולם מצטרפים וכלולים בזה גם נשים.

ופשיטא שאין להוכיח מביאורים שנאמרו כעין טעמא דקרא לעניין הלכה ובפרט שהרמב"ם והטושו"ע סתמו לן הדין כפשוטו ומשמע שאין חילוק בין איש לאשה [והרי בינה יתירה ניתנה לנשים].

דהרי עיקר השבח בברכה שהקב"ה הוא יודע מה בליבות כ"כ הרבה אנשים אפי' שאין דעותיהן שוות. ושבח זה קיים גם כשיש ב-ס' ריבוא נשים וקטנים. רק ביסוד הטעם מדוע קבעו חז"ל דוקא בס' ריבוא ולא מספר אחר ביארו קמאי דהוא כלל כל הדעות דמה"ט נתנה התורה לס' ריבוא להיות התורה כלולה מכל דעה וחכמה אך לא שזהו הגדר ההלכתי שקובע את הברכה דהעיקר הוא השבח שהקב"ה יודע מה בליבות הס' ריבוא. ודו"ק.

אך בקטנים ושוטים ליכא לספוקי כלל ופשיטא דמצטרפין למניין הס' ריבוא דסו"ס יש להם מחשבות אעפ"י שאינם כשל בן

³ **והעירני חכ"א שליט"א** עפ"י מש"כ הצ"ח בביאור שיטת הרמב"ם דמברכין את ברכת חכם הרזים רק בארץ ישראל. וביאר הצ"ח "לפי שאווירא דא"י מחכים כדאמרו בב"ב קנ"ח ב' ולכן מן הסתם יש במספר הזה כל הרזים. אבל בח"ל שאין האויר מחכים אפי' במספר הזה אפשר שלא הושלם בהם כל הרזים". ועפי"ד הצ"ח י"ל דברכת חכם הרזים ניתקנה על קיבוץ של דעות של חכמה והרמב"ם והטושו"ע נחלקו [בביאור דברי הגמ'] אי בחו"ל תלינן דיש את כל הדעות דהשו"ע ס"ל דאעפ"י שאווירא דא"י מחכים מ"מ גם בחו"ל תלינן דיש את כל הדעות כשמתאספין ביחד ס' ריבוא ולהרמב"ם לא. אבל כ"ז בבני דעת אבל בשוטים או קטנים שהם לאו בני דעת בזה לכו"ע אין לברך כיון שאין במס' זה את כל הרזים. עכת"ד. **ולענ"ד יש לדחות** דכיון דרבנן לא חילקו בדבריהם ואמרו שעל קיבוץ של ס' ריבוא מישראל מברכין ולא חילקו כדרך שמחלקין בשאר מקומות אי שוטים וקטנים מצטרפין משמע דמצטרפין לזה כל כלל ישראל ואפי' שוטים וקטנים. וזה פשוט.

חכם הרזים כהלכתו

ובאנשים שאינם שומרי תורה ומצוות הדעת יותר נוטה שיש לברך עליהם דסו"ס ישראל נינהו.

אבל מאידך גיסא י"ל דהרי הרואה ס' ריבוא גויים ביחד אומר בושה אימכם וגו' כדאיתא בגמ' שם והכי איפסיקא בשו"ע. ואעפ"י שגם גויים הם בנ"א ויש להם מחשבות וגם בזה יש שבח להקב"ה שהוא יודע מה בליבות כ"כ הרבה אנשים. מ"מ מדחזינן שאין מברכין ומשבחין ע"ז להקב"ה חזינן דמחשבות של אנשים שרחוקים מתורה ומצוות [ואפי' אם מקיימים ז' מצוות בני נח שהם בעלי אמונה בהקב"ה ואינם עובדי ע"ז] אינם נחשבים כלל שנשבח ע"ז להקב"ה. וא"כ אנשים שאינם שתו"מ [ואפי' אם הם בגדר תינוקות שנשבחו] במה הם שונים במחשבותיהם מגויים הרי מחשבת שניהם אינה חשובה כלל.

אבל עדיין י"ל דאין סברא זו מוכרחת שהרי מצינו בגמ' ברכות נ"ח שהרואה חכם מחכמי הגויים מברך ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם והכי איפסיקא בשו"ע סי' רכ"ד ס"ז חזינן דאפי' חכמה של גוי יש לשבח עליה להקב"ה [ואפי' אם גוי זה אינו מקיים את הז' מצוות והוא ⁴ כופר בהקב"ה ועובד ע"ז ג"כ מברכין

ע"ז ואינו מאמין בהקב"ה הוא ראייה דהוא טיפש גדול ואינו חכם והיאך נברך על ראייתו שנתן מחכמתו. וענה מרן הגר"ק שליט"א דשייך שבדבר אחד הוא חכם ובדבר שני הוא טיפש ולכן שפיר מברכין עליה שנתן מחכמתו לב"ו. עכת"ד.

וכע"ז מצינו בשו"ע סי' רכ"ה ס"י גבי הרואה בריות נאות ואפי' גוי מברך ברוך אתה ה' אמ"ה שככה לו בעולמו. וגם בזה מדסתמו ולא חילקו הגמ' והפוסקים מסתברא דלא מבעיא גוי שעובד ע"ז שיוכלו לברך עליו אלא אפי' ישראל משומד שעובר על כל עבירות שבעולם מ"מ יש לברך על ראייתו. [ואמנם בביה"ל בריש הסימן הוכיח גבי פרי מורכב שנחלקו האחרונים ז"ל האם מברכין עליו שהחיינו דדעת הל"ק ט' שאין מברכין עליו שהחיינו כיון שבתחילתו נעשה נגד רצון הבורא. והביא הביה"ל את דברי היעב"ץ שמוכיח מברכת שככה לו בעולמו שהרי אפי' על ממזר מברכין ואין לך מי שנעשה בתחילתו נגד רצון הבורא יותר ממזר ועפי"כ מברכין עליו. עכ"ד. אמנם לעניינינו ליכא ראייה ממזר דממזר רק ביצירתו הוא נעשה נגד רצון הבורא אבל לאחמ"כ יכול להיות יותר מכה"ג הנכנס לפני ולפנים וכמאמרם ז"ל עה"פ יקרה היא מפנינים. משא"כ בגוי עובד ע"ז או ישראל משומד שעכשיו ממש בעת הברכה הם נגד רצון הבורא. אך מדסתמו הפוסקים פשיטא דגם על גוי עובד ע"ז וישראל משומד יש לברך].

ואגב דאירינן בהא אכתוב עוד דמסתברא דגם על ראיית מלך שמברכין שנתן מכבודו לב"ו [שו"ע סי' רכ"ד ס"ח] פשיטא דה"ה מלך רשע ועובד ע"ז יש לברך על ראייתו מדסתמו בגמ' ובראשונים ז"ל ולא חילקו. וראיתי

⁴ **כן נראה פשוט מדסתמו הדין בגמ' ובראשונים ולא חילקו שגוי שעובד ע"ז אין מברכין עליו אפי' שע"ז מצוי אצל הגויים. וכן שמעתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דגם על גוי עובד ע"ז מברכים. ואמרתי למרן הגר"ק שליט"א דיש מי שטען דאם עובד**

חכם הרזים כהלכתו

עליה] ⁵ . וא"כ עדיין צריך להבין החילוק מדוע הרואה ס' ריבוא גויים אינו מברך

נוטה לכאורה שאין לברך עליו כלל ועדיין צ"ע.

אך זה פשיטא שחכם גדול בחכמת התורה שעמל ויגע כל ימיו בתורה ויודע את כל התורה כולה בעיון ובעומק אך אינו ירא שמים [וכמו שלמרבה הצער היו כאלו] פשיטא שא"א לברך עליו כלל כיון דבברכה אומרים "ליראיו" והוא אינו בכלל זה. [ואפי' אם לא היינו אומרים בנוסח הברכה ליראיו ג"כ לא היה אפשר לברך עליו דכיון שחכמת התורה היא חכמה המחייבת את הירא"ש ואינה כשאר חכמות לכן מי שאינו ירא שמיים חסר לו בעצם חכמת התורה וא"א לברך עליו].

⁵ כמו"כ אפי' על ראיית גוי נאה או בהמה נאה כתב השו"ע בסי' רכ"ה ס"י דמברך בשם ומלכות ברוך שככה לו בעולמו [ואמנם בזמנינו כתב המ"ב שמברכין ברכה זו בלא שו"מ דאין אנו יודעין לדקדק מי נחשב לנאה ביותר]. חזינן דאי"ז חיסרון להודות להקב"ה על שברא גוי נאה אלא אדרבה הוא מעלה שככה לו בעולמו. אמנם אי"ז דומה כ"כ לכאן דכאן הנידון הוא לשבח את חכמתו. ועניין חכם הרזים הוא על ידיעת מחשבותיהם.

וכאן המקום להעיר שבמ"ב [שם סקל"ב] כתב שאת ברכת ברוך שככה לו בעולמו שמברכים על ראיית אדם נאה הוא בין על ראיית זכרים ובין על ראיית נקבות. וראיתי לאיזה מלקט אחד ממלקטי זמנינו שהעיז ברוב עוז חוצפתו [על סמך הרגשות דמיונו] להשמיט את מש"כ המ"ב שגם על ראיית

שמביאין קצת ראייה לזה מדברי האבודרהם שחילק בין ברכת שחלק לברכת שנתן וכתב שהמלכים הם מאמינים בכוחם ובגבורתם כמלך אשור ונבוכדנצר ע"ש שמשמע שאפי' במלכים רשעים כמלך אשור ונבוכדנצר שייכא הברכה.

אך במלך ישראל דאיתא בשו"ע שם דמברכין עליו שחלק מכבודו ליראיו. מסתפקנא מהו כשאנו ירא שמים דהרי לברך עליו שחלק מכבודו ליראיו זה ודאי א"א כי אינו מיראיו והיאך יוציא שקר מפיו. ולברך עליו שחלק מכבודו לבשר ב"ו דהרי לא גרע [מצד עניין הכבוד שכל עניינו הוא מצד שאם יזכה יבחין וכו'] ממלך גוי. ומאידך גיסא כיון דחז"ל לא תיקנו על מלך ישראל לברך שחלק מכבודו לב"ו היאך נוכל לברך. וע"כ לכאורה היה מסתברא דא"א לברך עליו אך צ"ע.

וכמו"כ נסתפקתי בישראל שאינו חכם בחכמת התורה כלל אלא חכם בז' חכמות [שרק הז' חכמות הם הקובעים את הברכה על חכם מחכמי אוה"ע וכמש"כ המ"ב בסי' רכ"ד סק"י בשם הפמ"ג] האם יברכו עליו שנתן מכבודו לב"ו דהרי לא גרע מחכם גוי אבל מאידך גיסא כיון דעל ישראל רבנן תיקנו רק אם חכם בחכמת התורה וגם יראיו היאך נוכל לברך עליו כשאינו חכם בחכמת התורה. [ובפרט דאפשר לומר סברא שישיראל כיון שעיקר ייעודם עלי אדמות הוא להיות חכמים בחכמת התורה ולהגות בה כל ימיהם דהרי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה לכן כשאנו חכם בזה אלא חכם במשהו שהוא הפוך מעיקר ייעודו ועושה בזה נגד רצונו יתברך לא שייך להודות ולהלל לשבח על חכמה זו את הקב"ה] ולכן הדעת

חכם הרזים כהלכתו

ומשבח להקב"ה שיודע את מחשבותיהם ולעומת זאת הרואה חכם גוי מברך שחלק מחכמתו לב"ו.

ועוד דאפי' אם לא שייך בהם הטעם. הא לא פלוג רבנן ועדיין הם בכלל ישראל.

אך ראיתי בקובץ שיטות קמאי עמ"ס ברכות נ"ח א' שהביא מרבינו יהודה ב"ר יקר שכתב על ברכת חכם הרזים "ומפרש בירושלמי מפני שאין פרצופיהן דומים זל"ז כך אין דעתם שוה זל"ז והקב"ה מכיר מעלת כל אחד ואחד על שם וכל רז לא אניס לך וכו'" עכ"ל. חזינן לגירסת הירושלמי [ואינו בירושלמי לפנינו] שהשבח בזה להקב"ה שהוא יודע מה בליבות כולם וגם שבח שמכיר מעלת כל אחד מהם. ולפי"ז שפיר שייך למימר דגם על ישראל שחטא אפשר לברך חכם הרזים דהרי ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא ועדיין קיימת בו מעלת איש הישראלי שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב ובזה הוא חלוק ביסודו מגוי שאעפ"י שגם הישראל שחטא וגם הגוי אינם מקיימים מצוות מ"מ בישראל יש מעלה יתירה ושפיר שייך לברך עליו. אך בגויים שאין בהם מעלה בזה ליכא שבח להקב"ה.

ואי"ז סתירה לכך שעל חכם גוי מברכין עליו שנתן מחכמתו לבשר ודם דזהו שבח להקב"ה שנתן בו חכמה אך אי"ז מחמת מעלת הגוי אלא אנו משבחים להקב"ה על החכמה שהעניק לברואיו ובזה חלוקה ביסודה ברכת שנתן מחכמתו לב"ו מברכת חכם הרזים שברכת חכם הרזים שהוא ברכה גם על

נשים מברכים ברכה זו אשר מקורו הוא מהגמ' בע"ז דף כ' שר"ג שיבח את הקב"ה על ראיית אשה גויה נאה [בגמ' דידן איתא שאמר מה רבו מעשיך ה'. ובירושלמי איתא בהדיא שבירך שכן ברא בריות נאות בעולמו] ובגמ' הק' היאך נסתכל ר"ג באשה ותירצו דאיירי שראה בקרן זוית ע"ש ופשיטא דה"ה הכא. ולא די בזאת שלא הביא את דברי המ"ב אעפ"י שהוא מתיימר להיות ספר שכן מביא את פסקי המ"ב. אלא כתב בשם המ"ב שהרי אפי' מראה בעלמא יש להמנע כמס"כ בסי' ע"ה. ומלבד שזה גם חוצפה לכתוב בדעת המ"ב הפוך מהמ"ב הרי בסי' ע"ה כתב המ"ב בסק"ז שראה בעלמא לפי תומו בלא נהנה שרי אם לא מצד המוסר ואדם חשוב יש לו ליזהר בכל גווני. עכת"ד. וא"כ מי שראה אשה לפי תומו ולא נתכווין ליהנות וודאי שלא עבר על איסור ובכה"ג ודאי שיש לו לברך ברוך שככה לו בעולמו. וכ"ש בגוונא שראה בקרן זוית שהוא נחשב בזה כאנוס והרי מי לנו קדוש כר"ג. ואפי' שהביא המלקט הנ"ל איזה ספר [שי"ל בשם ת"ש] שאמר כן מ"מ כיון דהוא נגד המ"ב היה לו עכ"פ להביא את המ"ב ולא להעלימו מהלומדים על סמך הרגשותיו הדימוניים שזה לא מתאים וכדו' ר"ל מהאי דעתא. וק"ו שלא לכתוב בשם המ"ב היפך דעתו. והרי הוא כאותם הטועים ומטעין לאחרין שמורין לשואלים שמי שראה קרי ר"ל ביוה"כ יש לו לטבול במקוה היפך דעת השו"ע אשר מקורו טהור מדברי הראשונים. וגם בזה הוא על סמך הרגשות דמיון שהיאך יתפלל כשלא טבל ואכמ"ל בדוגמאות.

חכם הרזים כהלכתו

שו"ר בספר חוט-שני ממרן הגאב"ד רבי נסים קרלין שליט"א שכתב בפשיטות שגם נשים וקטנים ⁸ מצטרפין למניין הס' ריבוא.

ג] במקור דברי הפוסקים שכתבו הרואה ס' ריבוא מישראל "ביחד" אעפ"י שביחד אינו בגמ'.

בעיקר מש"כ הטושו"ע הרואה ס' ריבוא מישראל "ביחד" [וברמב"ם פ"י מהל' ברכות

הרזים מגרע גרע דמאן יימר שיש לו מחשבה כלל וא"כ אפשר דלכו"ע אין מצטרף לברכת חכם הרזים. אם כי היה מקום לומר שגם אינו מצטרף בס' ריבוא גויים גבי אמירת בושא אימכם דזה שייכא רק בזרע הגויים וכמו שאומרים "אימכם". וגבי עצם הנידון אי מצטרף לעשרה ולכל דבר שבקדושה ראיתי בחיד"א שכתב דנידון זה מעיקרא ליתא והוא כמו לדון אי בהמה מצטרפת למניין. שו"ר בשו"ת ח"צ מש"כ בעניין זה וסיים דבריו אלא ודאי שאינו מצטרף לכל דבר שבקדושה. וא"כ צ"ב מש"כ בחזו"א שבח"צ נסתפק בזה אך אפשר דכוונת החזו"א שהח"צ דן בזה והעלה כמה צדדים שאולי נחשב לאדם ומכך בא החזו"א לאפוקי שאין בזה נידון כלל ואם כי בסוף גם הח"צ מסקנתו שאינו מצטרף מ"מ עצם הנידון מעיקרא ליתא וכמו החיד"א הנ"ל שתמה על הנידון מעיקרא.

⁸ וכמדומה שהוכיח כן בחוט-שני מהא דלעניין שבת גבי רה"ר להדעות דס"ל דרה"ר דאורייתא הוא דוקא בס' ריבוא וכלולים בזה גם נשים וקטנים. ואי גבי ברכת חכם הרזים לא כלולים בזה נשים וקטנים הו"ל לחכמי הגמ' לפרש ולא לכתוב בסתמא הרואה ס' ריבוא.

שמכיר במעלת כאו"א מישראל וברכת שנתן מחכמתו לב"ו הוא ברכה על חכמה שנתן הקב"ה לבריותיו בלי שייכות למעלותיו או חסרונותיו של האדם שקיבל את המעלה.

אמנם עדיין צ"ע לעניין הלכתא האם סמכינן על דיוק מדברי הירושלמי שהוסיף על דברי התלמוד בבלי ואפשר דהבבלי פליג וס"ל דהטעם בזה הוא אחר. ועוד דשאר הראשונים ⁶ שהביאו את דברי הגמ' לא הוסיפו את הוספת הירושלמי הנ"ל וא"כ מאן יימר שאפשר לבנות הלכה על סמך הדיוק מהירושלמי שלא נמצא בבבלי ובשאר הראשונים.

אם כי לכאורה עדיין י"ל דדברי הירושלמי הוא סברא פשוטה שמוסכמת גם על הבבלי. ויל"ע ⁷ בכל הנ"ל ועדיין צ"ע.

⁶ פרט לאחד מן הראשונים שהביא את הירושלמי אבל משמיט את המילים שמכיר במעלת כאו"א המובאות בגיר' ר"י בר יקר.

⁷ ואדם הנוצר ע"י ספר יצירה דכתב המ"ב "אם מצטרף למניין ולשאר דברים שבקדושה עי' בתשובות חכם צבי סי' צ"ג ובספר עיקרי דינים מש"כ בזה" עכ"ל. ובחזו"א יו"ד סי' קט"ז סק"א כתב "שנברא בספר יצירה נראה דאין לו כל זכיות ישראל וקרוב שאין לו גם זכיות אדם [בח"צ נסתפק בזה]" עכ"ל. ויש לדון אי מצטרף אדם שנברא בספר יצירה למניין הס' ריבוא לא מיבעיא לדעת מרן החזו"א זללה"ה דאינו בכלל ישראל וא"כ פשיטא שאינו מצטרף. אלא גם לדעת המ"ב דמשמע שיתכן שכן אפשר דהכא גבי חכם

חכם הרזים כהלכתו

שינה מילה זו בכדי להשמיע ד"ז מבלי לפרש.
וצ"ע

ה] במה שכתבו הראשונים והשו"ע שמברכין
חכם הרזים כשרואין את הס' ריבוא "ביחד"
מה הפי' ביחד. והנפק"מ לדינא.

צד א': ביחד פירושו שכל הס' ריבוא נמצאים
ביחד.

צד ב': ביחד פירושו שרואה את כולם⁹
בראיה אחת ממש.¹⁰

⁹ ברמב"ם [פ"י מברכות הי"א] הגירסא
"הרואה שש מאות אלף בני אדם כאחד"
ולכאורה ב' הצדדים הנ"ל הם גם בדעת
הרמב"ם אמנם ראיתי בילקוט שנויי
נוסחאות שבהוצאת רמב"ם פרנקל שהביאו
גירסא "עומדין כאחד" ולגיר' זו ליכא מקום
לספוקי דהרי האחד קאי על צירופן שיעמדו
ביחד ומנא לן שיראו את כולם כאחד. אך י"ל
דעדיין יש להסתפק גם לגיר' זו האם יש
לראות בראיה אחת דאפשר דלא גרע
מהרואה את הכושי שיש לראות את כולו
בראיה אחת לכאורה ואם רואה חצי מפניו
ואח"ז עוד חצי מנא לן דאיכא התפעלות
בכה"ג.

¹⁰ ולצד זה תיתכן ג"כ נפק"מ בגוונא שהס'
ריבוא אינם ביחד אך הוא רואה אותם בב"א
וכגון שיש מחיצה המבדלת ביניהם ולא
נתאספו לדבר אחד ואין יודעין אחד מקיומו
של השני. [דוגמא זו היא דוגמא לזמן חז"ל
ובזמנינו הדבר יתכן לנוסע במטוס ורואה ס'
ריבוא מכמה מקומות בב"א]. וידובר מכך
להלן בעזה"י.

הי"א הגירסא "כאחד". צ"ב מנא להו הא
בגמ' לא הוזכר ד"ז אלא הוזכר בסתמא
הרואה אוכלוסי ישראל מברך וכו'. וצ"ל
דכיון שלא מסתבר שאדם שראה ס' ריבוא
אפי' שראם שלא ביחד [אלא בהפרשי זמן או
שלא בב"א והוא תליא בב' הפי' במילת יחד
שיובאו להלן] יוכל לברך לכן כתבו דצריך
להיות ביחד.

ד] כשרואה ס' ריבוא שנזדמנו למקו"א
במקרה ולא הגיעו לאותה מטרה האם יש
לברך חכם הרזים.

יש שרצו לדקדק מדברי רש"י שכתב ע"ד
הגמ' אוכלוסי. "חיל גדול של ששים ריבוא"
דמשמע שצריך שיתאספו לדבר אחד ולא
שבמקרה נזדמנו ס' ריבוא לאיזה מקום וכגון
שיהיה איזה רחוב רחב מאוד שהולכים בו
אנשים לכל מיני מטרות ובמקרה הולכים בו
ס' ריבוא דבכגון דא א"א לברכו לברכת חכם
הרזים. אך זהו דבר הרחוק מאוד בסברא
דמה איכפת לן מחמת מה נתאספו הא סו"ס
איכא התפעלות. ורש"י שכתב "חיל גדול" בא
להשמיענו היאך יכול להיות ד"ז במציאות
וצ"ע. ואמנם בדעת השו"ע היה מקום לדקדק
[אם כי אין בזה הכרח] שזו כוונתו במש"כ
הוראה ס' ריבוא מישראל "ביחד" דביחד פי'
שהם נתקבצו יחד לאותה מטרה ממש. אמנם
גיר' הרמב"ם "הרואה שש מאות אלף בני"א
כאחד" וכ"ה גיר' הטור כאחד. ומילת כאחד
משמע דקאי הרואה שהוא רואה כאחד ול"מ
דקאי על בני האדם שהם נתקבצו ביחד
לאותה מטרה. אמנם לא נראה כ"כ דהמחבר

חכם הרזים כהלכתו

להחשב ביחד עם כולם הם שיעור ד"א או שיעור שנראה שהם מקובצים.

והנה ישנם רבים האומרים שמסתברא דלא כצד ב' אלא א"צ לראותם כולם בב"א. מהא דלא מסתבר שחז"ל שתיקנו ברכה זו הוא רק בכה"ג שנוסע בגמלא פרחא או שעומד על מקום גבוה מאוד דבזמנם לא היה גמלא פרחא ולא היה בניינים גבוהים כ"כ ודוחק לומר שהוא רק בכה"ג שעמדו בבקעה והוא בראש ההר.

והנה מלבד שגם את"ל שאין אפשרות לראות בראיה אחת ממש מ"מ עדיין אפשר שיש לילך ולראותם אפי' שאינו בראיה אחת וכנ"ל.

מ"מ עיקר דבריהם אינם מוכרחים כלל דהרי אם עומדים כל השישים ריבוא במקום פתוח א"צ לעמוד ע"ג מקום גבוה כ"כ.

ויש עוד סברא שא"א להקל כשרואה רק את חלקם דהרי ברכות הראיה ביסודם הם על דברים שנפש האדם מתפעלת מהם ולכן אין

מצטרפים. עכת"ד. [כידוע שלא היה הו"א כלל שבהלווית הגראמ"מ השתתפו כמות אנשים שהתקרבה אפי' לחצי מס' ריבוא ובפרט שההלוויה התקיימה בערש"ק ורבים לא הגיעו ממקומות מרוחקים שמא לא יספיקו לחזור לפני שבת רק הגרי"ש ענה לשואל לפי מה ששאל]. מ"מ איני יודע אם שייך לאוכוחי מיניה מידי לעניין הלכה כיון שהדברים נאמרו דרך משא ומתן על דבר שלא נגע למעשה בפועל.

ואיכא עוד אפשרות לפי' מילת ביחד עי' לעיל באות הקודמת.

וגם לצד א' עדיין איכא לספוקי אי צריך לראות את כל הס' ריבוא [אפי' לא בראיה אחת וכגון שהתקבצו ס' ריבוא והתפרסותם היא על פני כמה רחובות והולך בכל הרחובות לראותם]. או שא"צ לראות את כל הס' ריבוא.

והדעת יותר נוטה שיש לראותם [אם כי יש לדון אם בראיה אחת ממש או לא] דהרי הרואה ס' ריבוא כתיב ואי לא ראה את כולם עדיין לא ראה ס' ריבוא מישראל והיאך יברך.

ואת"ל שמספיק לראות רק חלק מהאנשים [אעפ"י שהוא דבר שאינו מסתבר וכנ"ל]. עדיין יש לדון מהו בכה"ג שחלקם נמצאים בבתיים או במקומות מרוחקים קימעה [וכעין בנידו"ד בעצרת שהתקיימה בר"ח אדר ב' התשע"ה בשערי ירושלים עיה"ק תובב"א שאלפים רבים עמדו על גגות ומרפסות או שסתם היו בבתיים וגם רבים עמדו במקומות מרוחקים] האם בכה"ג נחשב שעומדים ביחד. דלכאורה ¹¹ יש לדון מה מצרפם

¹¹ ושמעתי מנינו של מרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה שלאחר הלוויתו של הגראמ"מ שך זללה"ה [שהתקיימה בב"ב ביום שישי ט"ז מרחשון התשס"ב] שאל את זקינו הגריש"א שאומרים שבהלוויה השתתפו ס' ריבוא האם היה צריך לברך את ברכת חכם הרזים. וענהו הגריש"א שמסתמא הם צירפו גם את העומדים בגגות ובמרפסות והרי הם ודאי לא

חכם הרזים כהלכתו

הגע עצמך דהרי זה פשוט שאם יעמדו ס' ריבוא ויתנו יד זל"ז ויעשו כמין שרשרת ארוכה לאורך קילומטרים רבים ויראו את האחד שעומד בקצה השורה הרי הדבר רחוק מאוד בסברא שיוכלו לברך בכה"ג כיון שוודאי ליכא התפעלות של המברך בכה"ג ובכגון דא ודאי לא תיקנו חז"ל לברך. [אמנם בדוגמא זאת יתכן שמעיקרא דמילתא ¹³ לא תיקנו חז"ל לברך כיון דל"ח שנתקבצו ואולי הוא בכלל דברי רש"י שכתב ע"ד הגמ' הרואה אוכלוסי ישראל ופירש"י "חיל גדול של ששים ריבוא" ואולי כוונתו לומר דעכ"פ צריך שיתקבצו].

וא"כ את"ל שא"צ לראות את כולם אלא מספיק את קצתם מהו השיעור שאם רואה יוכל לברך האם כשיראה מאה אלף אבל אולי רק ממאתיים אלף וכן הלאה וכו' וכו' ותמיד יש מקום להסתפק בזה ולא מצינו מי שיאמר גדרים בזה.

ולקבוע שתלוי בהתפעלות הרואה גם לא מסתבר דא"כ נתת דברך לשיעורים דאחד מתפעל מראיה כזאת והשני מראיה אחרת וכל אחד מתפעל ממהו אחר. לכן מסתברא

אלא כוונתי היא שכיון שברכה זו [ושאר ברכות הראיה] תוקנו על אופן שבד"כ ישנה התפעלות הנפש של הרואה מסתברא שרק בכה"ג שרואה את כל השישים ריבוא יש לברך. ודו"ק והבן כי פשוט הוא. ¹³ ויל"ע האם כשרואם מהמטוס יוכל לברך עליהם.

מברכין ברכה זו רק פעם בל' יום כמש"כ בשו"ע. וא"כ מסתברא שאם ראה את הקצה של השישים ריבוא וכגון שראה חמשה אנשים המחזירים לשישים ריבוא שברחובות הסמוכים אבל הוא ראה רק החמשה אנשים דבכה"ג ליכא התפעלות כלל [והידיעה שברחובות הסמוכים ישנם עוד אנשים המשלימים לס' ריבוא אינה מעוררת בליבו רגשי התפעלות כלל ואצלו הכל בגדר סיפור דברים שברחובות הסמוכים יש שישים ריבוא] לא מסתברא שעל כה"ג תיקנו את הברכה ¹².

¹² ואין כוונתי לומר שברכות הראיה הם תלויים בהרגשת התפעלות נפשו של המברך וכמו שטעו איזה אנשים שלדבריהם מי שראה ים או ביתו של נבוכדנצר הרשע או בבל הרשעה וכו' וכו' ושאר הני דברים שאמרו בפרק הרואה שיש לברך על ראייתם וכן איפסקא ברמב"ם ובשו"ע דאם אינו מתפעל אינו מברך דד"ז הבל ורעות רוח הוא דאטו בכל הדורות אנשים התפעלו הרי תמיד היו אנשים שאינם מתפעלים ובכגון דא אמרינן לא פלוג רבנן. אלא דברים אלו כיון שהם אמורים לגרום באופן כללי להתפעלות לכן מברכים אבל גם אם יקום דור של אנשים שאף אחד אינו מתפעל כלל מהדברים הנ"ל יחוייבו כולם לברך בשם ומלכות דלא פלוג רבנן.

חכם הרזים כהלכתו

ויש מי שרצה להוכיח כצד ב' שיש לראות את כולם בראיה אחת ממש מהא דהביאה הגמ' ברכות נ"ח א' "בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים".

דמה השמיעונו היכן היה ד"ז אע"כ דהשמיעונו שיש לראותם ביחד בב"א ממש ולכן הוצרכו להשמיענו שהוא ראם רק לאחר שעלה על גב המעלה בהר הבית ולא קודם לכן.

אמנם אינו מוכרח דאפשר שמכאן מוכח כשיטת הרמב"ם שרק בא"י נוהגת ברכה זו ולכן השמיעונו שבן זומא בירך ברכה זו בא"י.

אך הדבר רחוק שזה מה שבאה הגמ' להשמיענו והו"ל להגמ' להשמיע זאת במפורש. והפוסקים לא נקטו כלל כשיטת הרמב"ם וסתמו דמברכין על ראיית ס' ריבוא ומשמע אפי' בחו"ל. ובאמת בפוסקים כתבו דליכא מכאן ראייה לדעת הרמב"ם דמעשה שהיה כך היה אך ליכא למימר דלדבריהם גם ליכא ראייה שיש לראות בב"א דמעשה שהיה כך היה. כיון דהגמ' טרחה להשמיענו שעל ע"ג מעלה לברך ומכך שדקדקה הגמ' בפרטי המעשה משמע שבאו להשמיענו שלא בירך את קצתם אלא רק כשראה את כולם בראיה אחת.

אך חכ"א שליט"א דחה דליכא ראייה מהגמ' שיש לראות את כולם בב"א דבן זומא עשה

שבברכת חכם הרזים הגדר הוא ברור שצריך לראות את כל הס' ריבוא ואין בזה סתירה כלל לדברי הריטב"א והירושלמי וכמשנת"ב דאפי' אם בראיה אחת לא שייך עכ"פ בעינן שיראה את כל הס' ריבוא ובזה איכא התפעלות נפשו של הרואה שרואה ס' ריבוא שנתקבצו ואפי' שרואה בכמה ראיות ודו"ק.

והיה מי שרצה לטעון שכשם שבים א"צ לראות את כל הים כך גם בס' ריבוא א"צ לראות את כל הים.

ויש לדחות דכיון שבים אינו שייך במציאות לראות את כל הים לכן פשיטא שתקנו חז"ל אפי' שרואה את מקצת מהים ובפרט שהתפעלות יש גם כשרואה קצת.

משא"כ בברכת חכם הרזים הדבר אפשרי אם ילך בכמה רחובות עד היכן שמסתיימת התפרסות האנשים ועוד שכשרואה את חלקם ליכא התפעלות כלל [דהרי חלק מס' ריבוא יכול להיות גם בן אדם אחד וכנ"ל ובזה ודאי ליכא התפעלות ולא מסתברא שעל כגון דא תיקנו חז"ל ברכה].

וליכא למימר שבאמת א"צ לראות את כל הס' ריבוא אבל יש לראות עכ"פ חלק מהס' ריבוא שמביא את האדם לידי התפעלות.

אך זהו דבר רחוק מאוד דא"כ נתת דברך לשיעורין שאחד מתפעל רק ממאתיים אלף ואחד מיותר ואחד אפי' מאלף מתפעל ולא מסתברא שהשאירו חז"ל ד"ז לקביעת כל אדם ואדם אלא יותר מסתברא שקבעו גדר ברור השייך בכל האנשים.

חכם הרזים כהלכתו

ובירושלים בהר הבית אי"ז שייך אלא דרך נס.

[ואולי דברי המלבי"ם רמוזים בדברי הגמ' גופא דלכאורה אמאי רק בן זומא היה היחיד שחשב על הרעיון הנפלא לברך ברכה זו וכי כולם לא היו שם בני תורה ולא ידעו הלכה פשוטה. אע"כ שבאמת ידעו ורק מחמת שידעו לא בירכו כיון שלא ראו את כולם ולכן לא בירכו כיון שלא ראו את כולם בב"א או שעכ"פ לא ראו את כולם ורק בן זומא שראה בדרך נס זכה לברך ברכה זו. אמנם אי"ז כ"כ ראייה דאפשר שהביאה הגמ' מעשה זה בשביל הברכה השניה שבירך שברוך שברא כל אלה לשמשני אבל מ"מ משמע ששאר העם לא בירכו דאי כולם בירכו הו"ל לגמ' למימר שבירכו כולם ובן זומא הוסיף את הברכה ה-ב' ע"ש ודו"ק. שו"ר בפ' המלבי"ם עמ"ס ברכות ושם כתב שהנס היה כיון שלא היה שייך לראות מחמת המקום וכדאיתא באבות ולפי"ז לא היה נס מיוחד לבן זומא. וא"כ צ"ל שהטעם שהדגישו שהוא בירך אעפ"י שמסמא כולם בירכו דהוא הוסיף ובירך וברוך שברא כל אלו לשמשני וצ"ע].

ולכאורה יש עוד להוכיח שצריך לראות את כל הס' ריבוא ולא מספיק לראות את קצתם דאי נימא שמספיק לראות רק את קצתם. אמאי לא אמרו חכמי הגמ' "שישים ריבוא מישראל הנמצאים ביחד יברכו כולם ברוך חכם הרזים" הרי כל אחד רואה את העומדים מסביבו. אע"כ דצריך לראות את כל הס'

כן בכדי לראות אם יש באמת שישים ריבוא ולא בכדי לראותם בב"א.

ודבריו צ"ע דגם לדבריו שעלה ע"ג מעלה בכדי לראות אם יש ס' ריבוא חזינן דבראיה אחת אפשר לראות ס' ריבוא וא"כ מנא ליה שא"צ לראותם בראיה אחת. ואפי' את"ל שבן זומא לא ראה את כל הס' ריבוא בראיה אחת אלא ע"י ויפן כה וכה מ"מ עדיין איכא ראייה דעכ"פ יש לראות את כולם ואפי' שאינו בראיה אחת. ולכן האומר שא"צ לראות את כל הס' ריבוא דבריו נסתרין מהמעשה דבן זומא לכאורה.

וראיתי באיזה קונטרס שמביא בשם המלבי"ם עמ"ס ברכות שביאר שבן זומא שראה את כל הס' ריבוא הוא היה בדרך נס. והוציא הקונטרס הנ"ל מדברי המלבי"ם שאפשר לראות ס' ריבוא בב"א רק בדרך נס ולכן כתב הקונטרס הנ"ל שאין להוכיח מדברי המלבי"ם שיש לראות את כל הס' ריבוא דהרי לא מסתבר שתיקנו חכמים לברך ברכה זו רק למי שרואה בדרך נס אע"כ דגם שרואה את מקצת מהאנשים שפיר שייך לברך. עכת"ד.

ויש לדחות דכוונת המלבי"ם שבירושלים כשעומד ע"ג מעלה בהר הבית הוא נס שיכול לראות את הס' ריבוא כיון שבמקום ההוא לא שייך לראות עקב בניינים שמסתירים וכדו' כיון שאינו מקום פתוח. אבל אה"נ אם יהיה במקום פתוח לא יוצרך לנס ויוכל לראות ולברך וא"כ שפיר שייך למימר שרבנן תיקנו רק כשרואה את כולם ממש בב"א

חכם הרזים כהלכתו

איתא במתני' נדרים [כ"ד ב'] נדרי הבאי [כלומר גוזמא ושפת יתר. פי' הרא"ש] אמר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים וכו'. ע"כ. ופי' דכיון שדברים אלו ודאי אינם נכונים לכן ל"ח שבועה.

והנה בשו"ע שם כתב המחבר בזה"ל "נדרי הבאי כיצד כגון שאמר קונם ככר זה עלי אם לא ראיתי כיוצאי מצרים וכו". עכ"ל.

והק' הט"ז [סק"ז] למה השמיט השו"ע את המילים "בדרך הזה". הרי מילים אלו הם מוכרחים ונצרכים שהנודר יאמרם. כי אם יאמר "אם לא ראיתי כיוצאי מצרים" [וכנוסחת השו"ע בהשמטת המילים "בדרך הזה"]. יש להק' למה זה נדרי הבאי הרי יתכן מאוד שהוא ראה. וכ"ת שלא שייך לראות כיוצאי מצרים שהם ס' ריבוא הרי בשו"ע או"ח סי' רכ"ד ס"ה כתב דהרואה ס' ריבוא מישראל ביחד מברך ברוך חכם הרזים חזינן דכן שייך לראות ס' ריבוא ואמאי חשיב כנדרי הבאי.

ולכן כתב הט"ז דנראה עיקר כגירסת הגמ' והטור שגרסו "בדרך הזה" ולגירסא זו לא שייך להק' שיתכן שהוא ראה דאיירי שבדרך זו שעליה אמר את נדרו. כו"ע ידעי שלהד"מ ולא היו שם ס' ריבוא [או מחמת שהמקום צר מהכיל כזאת כמות של אנשים או שאפי' אם איירי במקום שיכול להכיל ס' ריבוא אבל כו"ע ידעי שלא היו במקום זה ס' ריבוא או שאפי' אם היו ס' ריבוא הנודר לא ראה] ולכן חשיב נדרי הבאי.

ריבוא ולכן רק הרואה אותם יברך אבל הם עצמם לא יברכו עד שיראו בעצמם.

אבל יש לדחות בדוחק שאולי אינו ראה כיון שאילו היו אומרים חכמי הגמ' בנוסח הנ"ל היה מקום לטעות שגם סומא או מי שעניו עצמות שלא ראה את האנשים ג"כ יברך והרי כידוע שאין סומא מברך ברכות הראיה כלל [כמש"כ הפמ"ג להדיא בסי' רכ"ד בא"א סק"ו. וכן משמע מסתימת הפוסקים שם שרק על מלך סומא יכול לברך וכמו שהביא הפמ"ג שפי' שם את הגמ' בברכות "דניכר כבודו אף לסומא כי אימתו מוטלת על הבריות ושותקין הכל". וגם סומא יכול לברך רק אם נסתמאו עיניו אבל אם לא ראה מאורות מימיו אינו יכול לברך בשו"מ] לכן כתבו "הרואה".

אך זו דחיה דחוקה שאינה מסתברת כלל ולכאורה הראיה במקומה עומדת.

ולכאורה יש להוכיח [דלא כצד ב' שיש לראות את כל הס' ריבוא בראה אחת ממש אלא] **כצד א' אבל צריך לראות את כולם ואפי' בכמה ראיות.** מדברי הט"ז ביו"ד סי' רל"ב ס"ד שכתב בדעת השו"ע שבשביל לברך ברכת חכם הרזים יש לראות את כולם.

ולכאורה יש לדון בדברי הט"ז דלכאורה בירושלמי מוכח להיפך וכמו שפי' הריטב"א.

ואכתוב בקצרה את העניין שעליו נסובים דברי הט"ז והירושלמי.

חכם הרזים כהלכתו

והריטב"א הביא ע"ד המשנה אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים "ופי' בירושלמי דהיינו בראיה אחת דהוא מילתא דלא אפשר שאין העין שולטת לראות ס' ריבוא בראייה אחת". וכן הביאו עוד כמה ראשונים את דברי הירושלמי הנ"ל.

ובזה אפשר ליישב קושיית הט"ז ע"ד המחבר בהל' נדרים דהמחבר אזיל כדברי הירושלמי שפי' מתני' דמפרשין כוונת הנודר שראה "בראיה אחת" וליכא שום היכי תמצי שבעולם שדברי הנודר נכונים לכן לא דקדק המחבר לכתוב "בדרך הזה" דליכא היכי תמצי ששייך לראות בראיה אחת ס' ריבוא.

[ועדיין אי"ז יישוב גמור לדברי המחבר דכמדומה שאין דרכו לשנות מלשונות הגמ' והראשונים מבלי לנמק זאת בב"י ופעמים רבות שתמה על לשונות הראשונים לא שינה מדבריהם כשהעתיקם בשו"ע ואכמ"ל בדוגמאות. ולכן מסתברא טפי דהשו"ע לא נתכוון לשנות הגירסא וכנ"ל].

וגם לאחר דברי הירושלמי עדיין ליכא ראיה כנגד דברי הט"ז ¹⁴ גבי ברכת חכם הרזים

וכאן יש להדגיש שאין ללמוד מדברי הט"ז שהבין בדין דהרואה ס' ריבוא מישראל ביחד שיש לראות את כל הס' ריבוא בראיה אחת ממש ולכן הק' על גיר' המחבר.

אלא כוונת הט"ז היא ששייך שאדם יראה את כל הס' ריבוא וכגון שיעמוד בראשו של הר שסביבו למטה יש ס' ריבוא והוא מסובב את ראשו לכל ד' רוחות השמים ורואה את כולם ועדיין נחשב לרואה ס' ריבוא. וע"ז הק' דגם בנדרים נאמר כן וא"כ אמאי חשיב נדרי הבאי.

וע"ז תירץ הט"ז שבנדרים איירי שדיבר על מקום שיודעים שלא היו שם ס' ריבוא ולכן יש לגרוס כגירסת הגמ' אם לא ראיתי "בדרך הזה" כיוצאי מצרים דדוקא בדרך הזה שהיא דרך מסויימת שידעינן שלא היו שם כיוצאי מצרים בכה"ג הוי נדרי הבאי.

ולכא רמז רמיזא בדברי הט"ז אי יש לראות את כל הס' ריבוא בראיה אחת ממש או לא. **אבל חזינן בבירור מדברי הט"ז דיש לראות את כל הס' ריבוא ובלא זה אין לברך.** ולא מצינו מי שחולק בזה על הט"ז.

[והט"ז כתב את דבריו בדעת המחבר בסי' רכ"ד גבי ברכת חכם הרזים. ונראה דגם המחבר בהל' נדרים לא פליג עליה דלא מסתברא שהמחבר ישנה גיר' אחרת מהמודפס בגמ' ובטור מבלי לכתוב זאת בב"י וע"כ דכוונת הט"ז דגם השו"ע מודה לזה ואולי לדברי הט"ז צריך לגרוס אחרת בדברי השו"ע]

¹⁴ ובאמת איכא ראיה מהירושלמי דלא כהט"ז רק בביאור הדין בנדרי הבאי דהירושלמי פי' את כוונת הנודר שכוונתו לראיה אחת ולכן הוי נדרי הבאי כיון שאינו שייך במציאות לראות בראיה אחת. והט"ז פי' שאיירי שהנודר דיבר על דרך מסויימת שלא היו שם ס' ריבוא מצד שהמקום צר

חכם הרזים כהלכתו

והנה לאחר דברי הירושלמי יש עדיין לדון טובא מצד מציאות הדברים דלכאורה אמאי אין שייך בראיה אחת לראות ס' ריבוא הרי אם יתאספו ס' ריבוא בשטח פתוח ללא בניינים ויעמוד על מקום גבוה במקצת אמאי אין שייך לראות.

ושמא תאמר היאך שייך לדון בסברא ע"ד הירושלמי לפני שנבדק הדבר בכור המציאות בפועל ממש.

וי"ל דהרי איתא בגמ' במס' בכורות גבי מעשר בהמה [דהדין הוא שמכל עשר בהמות יש להפריש מהן אחד ואם הם רחוקים זמ"ז אינן מצטרפין וא"צ להפריש מהן ואמרו בגמ' דשיעור ריחוק מקום הוא כפי שיעור שהבהמה מתרחקת והולכת כשהיא רועה ויכולות להשתמר בברועה אחד ושיעור הריחוק הוא יותר מט"ז מיל ועד שיעור ט"ז מיל נחשבות כעדר אחד ומצטרפות והטעם שדוקא שיעור ט"ז מיל נחשבות שמשמרות ע"י רועה אחד ביארו בגמ' הטעם] "קים להו לרבנן דשיתסר מיל קא שלט ביה עינא דרועה"¹⁵. [ועי' ירושלמי פסחים פ"ד ריש ה"ג ובפי' קרבן העדה שמבאר דהירושלמי

דגבי נדרים מצינו שפי' בירושלמי את לשונו שכוונתו בראיה אחת אבל מנא לן לפרש כן גם גבי חכם הרזים ואדרבה בחכם הרזים איירי שראה בכמה ראיות וכגון שהסתכל לכל הכיוונים וראה את כל הס' ריבוא.

[ואפשר שהטעם שפי' בירושלמי הכי גבי נדרים דאפשר שבנדרים תולין כל דבר שיכול להתפרש וכ"ז שאין בירור גמור מה התכווין א"א לחיבו ועדיין צ"ע].

וא"כ ליכא ראיה מהירושלמי שא"צ לראות את כל הס' ריבוא דעדיין איכא למימר דצריך לראות את כל הס' ריבוא וכפשטות הלשון "הרואה ס' ריבוא" ואפי' בכמה ראיות. ומהירושלמי רק מוכח שא"צ בראיה אחת [ודלא כפי שיש שטעו להוציא מדברי הירושלמי שמספיק לראותם את קצתם דע"ז ליכא ראיה מהירושלמי אלא הראיה היא שלא שייך לראות בראיה אחת ס' ריבוא].

קושיא ותירוצ' ע"ז מחכ"א שליט"א והעולה שעדיין אין ברור שיש ראיה מהירושלמי לנידו"ד. ואפשר דגם להירושלמי ברכה זו מברכין רק אם רואה את כולם בראיה אחת ממש ועדיין צ"ע.

¹⁵ והאם בזמנינו קיימת מציאות זו שעד מרחק כ"כ גדול אפשר לראות שמעתי שבספר אבן האזל כתב מרן הגרא"ז מלצר זללה"ה מכתב בעניין זה. וגם בספר חשוּקי חמד למהר"י זילברשטיין שליט"א עמ"ס בכורות שאל ע"ז מחמיו הגרי"ש אלישיב זללה"ה ואין הספרים תח"י.

מהכיל ס' ריבוא או שהיו שם רק יודעים בבירור שהנודר לא היה שם וכדו'. ולכאורה דרכו של הט"ז יותר מובנת בסברא דמדוע יש לפרש כוונתו שנתכוין בראיה אחת ולא נתכוין שראה בכמה הסתכלויות שהם גם נכללים בגדר דהרואה.

חכם הרזים כהלכתו

בראיה אחת ס' ריבוא הרי ראיית האדם היא למרחק בהרבה יותר גדול.

ואולי אפש"ל לתרץ את דברי הירושלמי באופ"א דכוונת הירושלמי דודאי שייך לראות ס' ריבוא בראיה אחת וכמו שבטווח ראייתו של רועה רואים למרחק כ"כ גדול שכולל בתוכו בהרבה יותר מס' ריבוא. רק כוונת הירושלמי היא שכיון שאמר "בדרך הזה" וכוונת הנודר שבדרך שמסויימת שעוברים בה ממקום למקום ראה בראיה אחת ס' ריבוא וזה דבר שאינו יכול להיות מחמת ב' סיבות כי אין דרך כ"כ רחבה שיכולה להכיל כ"כ הרבה וגם את"ל שהם התפרסו לכל אורך הדרך עד שהגיעו לס' ריבוא גם לא יתכן שראה כיון שדרך דרכה להתפתל ויש בה עליות ומורדות וכדו' שלא יתכן שראה בראיה אחת. ולכן חשיב נדרי הבאי אבל גם לדברי הירושלמי אם אינו בדרך אלא באיזה שטח פתוח וכדו' פשיטא שיכולים לראות ס' ריבוא בראיה אחת ממש.

וביאור זה הוא בדברי הירושלמי. ולכן אינו סותר לפי' הט"ז שהוא פי' את דברי הבבלי ולא נתייחס בפירושו להירושלמי.

אך למרות שפי' זה מיישב את דברי הירושלמי והבבלי שלא יסתרו להדדי. מ"מ פי' זה הוא דוחק קצת בדברי הירושלמי דפשוט לשון הירושלמי הוא "דלא איפשר" שמשמעתו שאין שייך במציאות כלל לראות ס' ריבוא. וכ"כ הריטב"א בביאור דברי הירושלמי שאין העין יכולה לשלוט לראות ס' ריבוא בראיה אחת.

העולה מכל הנ"ל שליכא ראייה ברורה מדברי הירושלמי שלא שייך לראות ס' ריבוא בראיה אחת ויל"ע טובא האם לשייך את דברי הירושלמי בנדרים

ג"כ ס"ל כהבבלי דעד ט"ז אמה רואה הרועה את הצאן].

והנה ט"ז מיל הוא כשמונה עשרה וחצי קילומטר. ואילו ס' ריבוא לפי חשבון דגברא באמתא יתיב יוצא בערך שטח של 200 ק"מ על מטר ובריבוע יוצא עשרים ק"מ על עשרים מטר וא"כ מדוע לא חזי אינש ס' ריבוא בראיה אחת ואפי' דחשבון הט"ז מיל הוא אורך אבל ודאי איכא נמי רוחב הראיה.

ואפי' את"ל דהאי שיתסר מיל דגמ' בכורות אינו שיתסר מיל לצד אחד אלא לב' צדדים יחד דהוי לכל צד ח' מיל. אכתי ח' מיל הוא יותר מתשע הקילומטר. ולחשבון הנ"ל יש בשטחו מקום ליותר מס' ריבוא גברי.

ולחדד הקושיא מהגמ' בבכורות [והירושלמי בפסחים וכו"ל] אדברי הירושלמי. שכמדומה לראות כבש למרחק ט"ז מיל הוא קושי גדול כיון שהכבש אעפ"י שצמרו לבן מ"מ עקב הלכלוך בד"כ צבעו נוטה לחום וצבע זה הוא יותר נוטה לצבע הארץ [ובפרט בזמן חז"ל שלא היו כבישים המבליטים את הנמצאים עליהם] וגם כבישים הם נמוכים וקשה לראות למרחק כ"כ גדול דבר נמוך ואעפ"י"כ הרועה רואה עד למרחק כ"כ גדול. ולראות בנ"א עד מרחק בהרבה פחות לכאורה הוא יותר קל כיון שבנ"א הם יותר גבוהים וצבעם בולט על פני הקרקע וק"ו אם יעמוד הרואה על מקום גבוה מעט פשיטא שיראה בהרבה יותר מעולה מהרועה שעומד ע"פ הקרקע וא"כ אמאי קאמר הירושלמי דלא שייך לראות

חכם הרזים כהלכתו

העולה מכל האמור:

א: למניין הס' ריבוא מצטרפין גם נשים ושוטים וקטנים. [ובקטנים בני יומן איכא לספוקי]. ומסתברא שגם אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות מצטרפין.

ב: בט"ז כתב שיש לראות את כל הס' ריבוא [לאפוקי כשרואה רק את חלקם שאינו יכול לברך ואפי' אם רואה ס' ריבוא פחות אדם אחד ג"כ אינו יכול לברך]. וכן הוא פשוט השו"ע והראשונים ז"ל שכתבו הרואה ס' ריבוא ולא כתבו דגם הרואה מקצת ששים ריבוא מברך. [ולא מצינו מי שחולק בזה על דברי הט"ז].

ג: בירושלמי איתא גבי נדרי הבאי שאין אפשרות לראות ס' ריבוא בראיה אחת ממש. וצ"ע אי דברי הירושלמי שייכי גם לנידו"ד. ואפי' את"ל דשייכי וא"צ לראות בראיה אחת עדיין י"ל דפשיטא שיש לראות את כל הס' ריבוא אם כי לא לראותם בראיה אחת ממש וכמשנת"ב. [וכגון כשנתקבצו על פני כמה רחובות שילך לכל רחוב ורחוב ויביט על האנשים הנמצאים באותו רחוב עד שיראה את כל הס' ריבוא ¹⁶ ואז יברך. או כגון שעומד בגג ביתו ועוברים ע"י ביתו אנשים רבים בלויה וכדו' וכשמסער שעברו כבר ס' ריבוא ¹⁷ יברך].

ד: כשרואה ס' ריבוא שבמקרה נתקבצו למקו"א וכל אחד הגיע למטרה אחרת [וכגון שהגיעו לשוק ס' ריבוא אבל כל אחד הגיע למטרה אחרת מחבירו]. **מסתברא דיש לברך.**

¹⁶ ומסתברא שאם הפסיק טובא בין ראיה אחת לחברתה וכגון שהביט על האנשים שנתקבצו ברחוב א' ולאחר שהביט בהם הלך לביתו ונתעסק בדברים אחרים וכדו' ולאחמ"כ הלך והביט על האנשים הנמצאים ברחוב ב' פשיטא שאינו יכול לברך אפי' שבצירוף ב' הראיות ראה ס' ריבוא דכיון שהפסיק ביניהם כבר אינו בכלל הרואה ס' ריבוא כיון שהפסיק ביניהם ואין שייכות בין ראיה אחת לחברתה. והרי הוא כמי שראה במשך עשרות שנים אנשים רבים בעת הילוכו ברחוב וכדו' ולאחר עשרות שנים חישב שודאי כבר ראה ס' ריבוא דוכי תעלה על דעתך שיוכל לברך. ומסתברא שהגדר בזה הוא שאם דעתו לחזור מיד לא הוי הפסק [דומיא דמש"כ המ"ב בסי' רי"ז סק"ו] ועי' בש"ך יו"ד רפ"ו סקכ"ה ובהגרעק"א שם ודו"ק. ושיעור "מיד" עי' מ"א סי' תרל"ט סקי"ז.

¹⁷ ויוכל לברך רק בגוונא שעברו ברצף וכמשנת"ב בהערה הקודמת.

חכם הרזים כהלכתו

חכם הרזים כהלכתו

פרק ב'

בו ידובר בפרטות האם היה שייך לברך את ברכת חכם הרזים בשם ומלכות
בעצרת הרבבות שהתקיימה בכניסה לעיר ירושלים עיה"ק תובב"א ביום א'
לסדר ויקרא ל' אדר א' התשע"ד

שלא יהיה חשש חששא דברכה
לבטלה.

והנה הנידון הא' כמה ישתתפו בעצרת ועל
סמך זה לברך בודאי שא"א לסמוך ע"ז דזהו
דבר שא"א לידע מראש כמה יבואו דהרבה
אנשים מבטלים את נסיעתם [אא"כ זהו דבר
הנמדד ברויח גדול מאוד. וע"ד גוזמא נביא
דוגמא. אם כל החרדים בארה"ק היו כמה
וכמה מליוני אנשים אין ספק שבעצרת היו
עכ"פ בוודאי שש מאות אלף. אך דא עקא
שהמצב הוא לא כך והדבר רחוק מאוד
מלהיות חשבון בריוח].

והנידון ה-ב' וה-ג' על אומדנא בשעת
מעשה ג"כ א"א לסמוך וכדיבואר להלן.

והנידון ה-ד' אם יודע בבירור את כל
הנתונים ברגע אמת ויודע בביטחה שיש ס'
ריבוא אנשים ברויח ולא קיים חשש שיש ס'
ריבוא פחות אדם אחד. בזה יש לדון.

ויש לדעת שאין קשר בין הנידון שדנו בו
הרבנים גדולי התורה שליט"א אם אפשר
לסמוך על אומדנא לבין אם היה אפשר לברך
חכם הרזים בעצרת. ואין קשר בין
"האומדנא" שעליה דנו הרבנים למה שנקרא

א] יש לדון האם שייך לסמוך על אומדנא
בשביל לברך את ברכת חכם הרזים.

אך לפני זה יש לדעת שכשיש פחות מס'
ריבוא אפי' אם הוא רק פחות בנ"א א' אסור
לברך את ברכת חכם הרזים¹⁸ והמבורך
ברכתו לבטלה [כן שמעתי ממרן הגר"ח
קניבסקי שליט"א].

ונידון זה עצמו מחולק לכמה נידונים

א. אומדנא כמה ישתתפו במעמד ועל
סמך זה לברך בעצרת מבלי שום בירור
אחר.

ב. אומדנא של השערה בשעת מעשה.

ג. אומדנא של משטרה בשעת מעשה.

ד. אומדנא בשעת מעשה לפי ידיעה על
כמה מטרים ישנה התפרסות של
האנשים וכמה עומדים בממוצע במטר
ולחשבן כמה אנשים יש ברויח באופן

¹⁸ ובאמת זהו דבר פשוט מאוד. אך כיון
שרבים טעו בזה. נשאלה השאלה קמיה מרן
הגר"ח קניבסקי שליט"א שהשיב בפשיטות
שהוא ברכה לבטלה.

חכם הרזים כהלכתו

הגמ' [להיפך דאמרו שם בגמ' דתשעה נראין כעשרה ופרש"י שאין אדם מבחין בהם כ"כ מתוך שהן ביחד. ע"כ. ולפי"ז משמע שטבעיה דמרן המהרי"ל דיסקין זללה"ה היה מיוחד ביותר ואפי' בזמן חז"ל לא היה מצוי כ"כ.

ב [מעיקרא דמילתא נקראה עצרת זו "עצרת המליון" ועל סמך זה אנשים רבים היו בטוחים שיש לכה"פ ס' ריבוא.

והנה ככל הנראה לא היו אפי' חצי מליון וכדלהלן

ואנשים רבים שמדברים איתם על נושא זה אינם מוכנים לשמוע שיש צד שהיה פחות מס' ריבוא שמכיון שפורסמו תמונות ממעמד זה ותמונות כאלו לא נראו בארועים אחרים ולכן הדבר נדמה להם שודאי יש ס' ריבוא. ואומרים אם זהו רק חלק מהאנשים שהשתתפו בעצרת פשיטא שהיה ס' ריבוא. ואין להתעלם שכ"ז נובע מדמיונם של אנשים שאין להם מושג כלל ועיקר כמה אנשים יש במטר וכו' ושאר אמות המדה.

אומדנא בפי הבריות [משטרה. עיתונות וכדו'].

אלא אומדנא פי' כגון שידוע כמה אנשים נכנסים במטר וידוע לאמוד כמה מטר יש [או חשבונות בדרכים אחרות]. ועל סמך זה לקבוע אם יש ס' ריבוא. אבל לא לקבוע על על סמך הרגשות שודאי היו ס' ריבוא כי זה היה נראה כ"כ הרבה אנשים וכדו'.

ובזה מתיישב מה שתמהו רבים דאם בזמנינו א"א לסמוך על הערכות כמה יבאו לארוע. היאך בזמן חז"ל שתיקנו ברכה זו ידעו לשער כמה משתתפים יש בארוע.

די"ל שהיו משערים כמה מקום תופס כל בן אדם וידעו לשער על כמה אמות ישנה את התפרסות האנשים. או שהיו מברכים רק בגוונא שיצא הספק מליבם וכגון שהיו כמה מליוני בנ"א שאמורים לבוא לארוע וידוע שס' ריבוא ודאי יהא.

ומתחילה היה בדעתי לומר שבזמנם היו מומחים לשער את כמות האנשים עפ"י טביעות עינא וכפי שידוע ומפורסם על מרן רבי משה יהושע יהודה לייב דיסקין זללה"ה שהיה יודע לומר כמה חוטים ארוגים בבגד עפ"י מבט אחד. [וכמו שמובא בשם אחד מתלמידיו ז"ל] ואפשר שבזמן חז"ל לכולם היה טבע זה.

אבל דחה חכ"א שליט"א מהגמ' בברכות מ"ז ב' דמוכח התם שאי"ז דבר רגיל [אפי' בזמן

חכם הרזים כהלכתו

הגרי"ש לא הגיע כל הציבור בהמוניו. וק"ו בהלווית יביע אומר שאשכנזים וחסידיים לא הגיעו בהמוניהם כמו בעצרת כאן. ובעצרת כאן היו אשכנזים ספרדים וחסידיים ואנשי העדה"ח והתארגנו מראש [לא כמו בהלוויות שתוך שלוש ארבע שעות כולם מגיעים ומחמת הבלגן רבים נבצר מהם להגיע ללוויות מחוץ לעיר] ומירושלים הגיעו אנשים נשים וטף ומחוצ לירושלים הגיעו גברים וילדים קצת גדולים. ובפרט לאחר שבעיתונים החרדים היה כתוב שהיה 800.000 פשיטא לאנשים שודאי היה ס' ריבוא. עד כאן הכל נפלא.

אך דא עקא שלא עולה לרגע אחד בדעת הבריות לפקפק על כמות האנשים שהיו בהלוויות הנ"ל או בעצרת נגד הבג"ץ.

וע"כ יש לתמוה שהרי העצרת נגד הבג"ץ הייתה לפני חמש עשרה שנה !!! והיאך יתכן שהציבור גדל רק במאתיים אלף איש [דהרי זה ברור לכל בר בי רב שהעיתונים החרדיים היה להם אינטרס להוסיף לפחות מאה אלף] הרי ההתרבות של הציבור החרדי כ"כ גדול והמוֹדְעוֹת לבוא לעצרת כאן הייתה פי כמה וכמה [ובפרט שבעצרת החצי מליון לא הייתה נוחה דעתם של גדולי ישראל כרבינו הגראי"ל שליט"א ורק כדי למנוע חילול ה' שכבר פורסם בכלי התקשורת על

וישנה עוד סיבה שמחמתה משוכנעים אנשים רבים שבעצרת היו ס' ריבוא מכך שבהלווית המנחת שלמה [אדר התשנ"ה] להערכת המשטרה השתתפו בהלוויה כ- 300.000 איש. ומכיון שב-19 שנים הציבור גדל בפי כמה וכמה פשיטא שהיה יותר מכפול. ועכ"פ לפחות כפול.

ובעצרת נגד הבג"ץ [שקרויה בפי כל עצרת החצי מליון] שהתקיימה בירושלים עיה"ק [שבט התשנ"ט] היו 500.000 איש.

כמו"כ בהלווית מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל [תמוז התשע"ב] היו כ-400.000 איש.

ובהלוותו של בעל ¹⁹ יביע אומר [מרחשון התשע"ד] היו 850.000 איש.

והנה מזמן הלווית המנחת שלמה הציבור גדל מאוד. ובעצרת נגד הבג"ץ לא הגיע כל הציבור כמו בעצרת כאן ובהלווית

---

19 עי' בגליון "לחושבי שמו" קובץ ו'. טבת תשל"ג במאמר המופיע תחת הכותרת על משמר וכו' [מופיע גם באוצר-החכמה].

חכם הרזים כהלכתו

אנשים וענה המפכ"ל שיש ודאי יותר מס' ריבוא ואפשר לברך בלב שקט. דע"ז ודאי א"א לסמוך דכיון שאמרו לו שזה נוגע לעניין ברכה מה איכפת ליה אם יש כאן ס' ריבוא ובפרט שידע שיפרגנו לו לבסוף ע"כ שפיקח על ארוע כ"כ גדול וכפי שבאמת עשו ומה איכפת ליה שידודו לו ויפרגנו לו עוד יותר ועוד יותר ודו"ק].

ג] ואיכא עוד ראייה פשוטה ביותר מהמנדטים אם כי אינני יודע את המספרים המדויקים. אבל בערך ידוע לכל שבבחירות האחרונות לכנסת היו למפלגות החרדיות כ-400.000 קולות. והנה לפי הכמות לא יתכן שהיו ס' ריבוא כי הרי חלקם הגדול [מש"ס] חילונים ומסורתיים [לפחות חצי]. וממה שנותר עוד חצי נשים שלא הגיעו וממה שנותר מ-ג' חצי נשים גם לא הגיעו ואפי' שהגיעו נטו"ק וילדים ובחורים עד גיל י"ח עדיין אי"ז מתקרב אפי' לא בערך לס' ריבוא.

העצרת הגיעו. כמו"כ כפי שזכרנו הייתה בעיה עם התחבורה ורבים לא יכלו להגיע].

כמו"כ כפי מה ששמעתי שההתפרסות של הציבור ברחובות בהלוויתו של יביע אומר ובעצרת האחרונה [שנקראה עצרת המליון] היו שלא ביחס כלל וכלל ובעצרת כאן ההתפרסות הייתה יותר גדולה בפי כמה וכמה מהלוויתו של יביע אומר ובאם נתונים אלו נכונים מזדקרת השאלה וגם נצבה היאך יתכן שהלוויתו של יביע אומר היה 850.000 ובעצרת כאן גם לפי גירסת העיתונים החרדיים [שיש להם עניין להגדיל את כמות המשתתפים כידוע] לא היה יותר מ-800.000 והרי היה עכ"פ צריך להיות לפחות 900.000.

אלא ע"כ הערכות המשטרה הכל כקליפת השום והכל בגדר אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר ואין לסמוך עליהו כלל ועיקר. [ובפרט שלפי מה שפורסם שלפני שברכו את ברכת חכם הרזים התקשרו למפכ"ל המשטרה ושאלוהו אם יש כאן ס' ריבוא כי הדבר נוגע לעניין ברכה שאפשר לברכה רק אם יש 600.000

העולה מכל האמור: שבעצרת זו כמות הבנ"א שהשתתפו בעצרת אפי' לא התקרבה למניין ס' ריבוא ולכן לא הייתה אפשרות כלל לברך את ברכת חכם

חכם הרזים כהלכתו

הרזים. וכן רשכבה"ג מרן ראש הישיבה הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטינמן שליט"א מנע עצמו מלברך ברכה זו. וע"כ יש להזהר להבא בכינוסים מעין אלו לא לסמוך בזה על הערכות מפוקפקות כהערכות המשטרה ועיתונים וכדו'.

הרחמן הוא יצילנו מכל שגיאות ונזכה לראות במהרה בבנין ביהמ"ק בביאת גואל צדק ברחמים גדולים בב"א

תושלב"ע

ולסיומא דמילתא אכתוב דהנה ישנם המערערים שלא שייך לראות את כל הס' ריבוא מהא דלא יתכן שיעמדו ביחד ס' ריבוא באופן שיוכלו לראותם יחד. [וטענתם בפייהם שכל האנשים שהיו בעצרת שמספרם לכו"ע היה במאות אלפים התפרסותם הייתה באופן שלא שייך שיתקבצו במקום אחד].

ולכן ראיתי לנכון להביא מקצת ממה שמובא בחז"ל לגבי כמות האנשים שהיו בזמן ביהמ"ק וכמה היו בכל חצר בירושלים למען ידע הקורא שהמושגים הקיימים היום אינם משתווים כלל למה שהיה בזמן חז"ל שתיקנו ברכה זו. ומה"ט בל ימהרו האנשים לקבוע אומדנות וסברות היאך ועל דעת מה תיקנו חז"ל ברכה זו ובאיזה אופן. ולא באתי להוכיח כלום לנידו"ד רק שידע הקורא שבזמנם מושגי כמות האנשים היו אחרים לחלוטין וכנ"ל. ואמנם יש לדון אם הדברים כדלהלן הם כפשוטן ובביה"ל ריש הל' עירובין ס' שמ"ה ס"ז ד"ה שאין ששים ריבוא וכו' איכא לדקדק לכאורה דזה לא כפשוטו לפמש"כ אך לא נמנעתי מלהציג את הדברים אשר יש לדון בהם לכאורה ויעוי"ש במדרש גופא דמשמע להדיא שהדברים כפשוטן ממש דאמרו שם תדע שכן הוא והביאו ע"ז ראה עיי"ש ודו"ק.

ואכתוב את הדברים בקצרה ובשביל זה נעזרתי בספר דברי יעקב עמ"ס גיטין בביאורי אגדות ששם קיבץ את מימרות חז"ל וחישוב את כל כמות האנשים במספרים כפי שתחזינה עיני הקורא מישרים.

[ובדברי יעקב האריך מאוד והביא עוד מקורות שלא הבאתים יעוי"ש באורך].

א: בגמ' גיטין נ"ז א' "אלו ס' ריבוא עיירות שהיו לינאי בהר המלך דאמר ר"י אר"א ס' ריבוא עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ משלוש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים" וחישוב בדברי יעקב שהוא יותר מש"ס מליארדים ועוד ג' מליון ושש מאות אלף. וזה רק מנין אנשי הר המלך בלבד.

ב: במדרש רבה איכה פרשה א' ס' ב' תני רבי שמואל שבירושלים היו כ"ד פלטיות ובכל פלטיה כ"ד מבואות [ס"ה 576 מבואות] ובכל מבוי כ"ד שוקים [ס"ה י"ג אלפים ושמנה מאות ועשרים וארבע 13.824] ובכל שוק כ"ד שקקים [ס"ה של"א אלפים ושבע מאות שבעים ושש 331776] ובכל שקק כ"ד חצרות [ס"ה 7962624 שהם יותר משבע מליון וקרוב לשמונה] ובכל חצר מהם כ"ד בתים [ס"ה 191102976 שהם יותר ממאה תשעים ואחת מליון. וכל חצר היתה מוציאה כפלים כיוצאי מצרים. ק"כ ריבוא. דהיינו מליון מאתיים אלף איש].

ס"ה מנין האנשים 9555148800000 דהיינו יותר מתשעת אלפים וחמש מאות מליארדים. וכ"ז בירושלים לבד.

